

4. Za melodramo

Vtis, da smo od melodrame zašli v psihoanalizo, je napačen. Melodrama je namreč tisti žanr, ki strukturira psihoanalitično dimenzijo Zaprtih vrat, poleg tega pa usmerja pozornost bralca/gledalca na probleme idejnega reda... V srži drame je parazitska osnova, kjer sta Sartre-(melo) dramatik in Sartre-filozof nerazdružljiva. Toda – naj govori prvi ali drugi – dramatično se vedno sublimira v govor, ki v skrajni posledici nadomešča konkretno akcijo.

5. Epilog

Ker se Sartre tudi proti nemškimi okupatorjem ni boril s puško, ampak z besedo, je to še en dokaz več, da intelektualec ostane intelektualec. – Tudi če pripoveduje melodramatične zgodbe.

Wstęp do teorii Czystej Formy w teatrze

Nowe formy w malarstwie
Szkice estetyczne
Teatr

Bojani

Nowe formy w malarstwie

Igor
Štromajer

Petdeset delavcev. In enega pol. Petnajst oblečenih, drugi so brez srajce. Dvanajst jih ima na glavi kape, štirje klobuke. Drugi so razoglavi. Imajo raz na glavi. Eden izmed oblečenih in razoglavih ima na glavi rudarsko svetilko. Vsi so torej rudarji. Niti enega ni med njimi, ki bi bil debel. Vsi so lepo razviti, osem jih je izredno mišičastih. Prav vsi gledajo strumno naprej. Samo štirje dajejo videz, da so lačni. Od teh sta dva s kapo in dva z razom na glavi. Vsi so tesno skupaj, drug ob drugem. Trdni v svoji odločitvi, samozavestni. Drugega jim nič ne preostane. Vsi so moškega spola. Trije imajo brke, brado pa samo eden. Njihove poglede bi lahko označili kot bolščanje. Lahko tudi kot zrenje. Niso jezni, so le mrki. Delujejo kot skupina. Nimajo vodje, vsaj videti ni, da bi ga imeli. Nihče nima dolgih las. Stojijo. Niso v gibanju. A niso statični, kar se lepo vidi v njihovih očeh. Oči gledajo. Morda katere tudi buljijo. Ni zastav, ni parol. Nič konkretnosti, vse je ena sama omejena univerzalnost. Lirično, a hkrati tako dramatično. Nobenega ozadja, vsi so postavljeni v prvi plan. Nezamenljivi, pričujoči. Ničesar iščoči. Dan je. Vse se vidi popolnoma jasno, pa čeprav črno-belo. Ni fikcije. Označena realnost. Stari so približno štirideset do petdeset let, le za enega med njimi bi lahko trdili, da je star okrog dvajset let. To lahko opazimo, če pogledamo položaj njegovih rok, njegovo frizuro ter seveda strukturo obraza. Tisti, ki so oblečeni, so oblečeni v temna oblačila, najbrž v siva ali črna. Nihče ne drži rok v zrak, levo ali desno. Vse roke so spuščene ob telesu. Čeprav noben posameznik ne daje vtisa, da je pripravljen na boj, pa deluje celota kljub temu izredno nevarno. Dejstveno. Ne

moremo trditi zagotovo, a vendar lahko sklepamo, da niso člani katerekoli stranke. So rudarji. Delajo v rudniku, prejemajo mezdo, spijo, jejo, spolno občujejo, pijejo. Večinoma pa le delajo. Sedaj stojijo. Ne čakajo, samo stojijo. Nikogar ni strah. Niti dvajsetletnika ne. Videti so utrujeni, a kljub temu dostojanstveni. Ne govorijo, ne prepevajo, ne žvižgajo, ne hodijo. Samo so. Nikogar ne poznam, morda pa se tudi oni ne poznajo vsi med seboj. Zagotovo pa jih družita rudnik in namen, zaradi katerega so tam. Tukaj. Vsi so v okviru. Ne vsak posameznik, temveč vsi skupaj. Okvir ima obliko pravokotnika, pri tem sta daljši stranici v horizontalnem, krajši pa v vertikalnem položaju.

Skupaj s tem okvirom visijo na steni. Prav ta stena pa je del večje sobe, ki ima velika steklena vrata. Nad vrati je z zlato barvo napisano: PAVIL-LON D. Paviljon je v prvem nadstropju velike stavbe, zgrajene leta 1965. Stavba se sedaj imenuje Museum für Deutsche Geschichte, stoji pa v starem delu mesta, Unter den Linden Straße 2, 1080 Berlin, Deutsche Demokratische Republik. Delavce sem videl štiri dni pred sedeminštirideseto obletnico vstaje slovenskega naroda. Takrat sem tudi izvedel, da niso artefakt Stanisława Ignacya Witkiewicza in da reprodukcije ni niti v obeh najpomembnejših umetnostno-zgodovinskih publikacijah; v Godot, Die gelbe Pozaune und Schock (Allgemeine Godoismus) in v The third annual conference on the Godoism and Noise (by TGG).

A nekaj je neizpodbitno. Na sliki je petdeset delavcev. In enega pol.

Szkie estetyczne

Veliko pesmi je, ki jim ne vem imena. In veliko imen je, ki jim ne vem pesmi. Poezija, kot najvišja formavsebina čiste umetnosti ima svoj »est«. Est je nekaj povsem stvarnega, realno obstoječega, dokazljivega. Est je celo viden. Ne zmeraj in povsod, na določenih mestih in pod določenimi pogoji pa. Est je, na primer, druga beseda v prvi trivrstični kitici Rimbaudovega soneta Rages de Césars. Tukaj lahko vidimo est kot glagol. Spet pa je res, da est ni mogoče videti povsod. Est ne obstaja niti v enem od vseh naslovov dramskih tekstov Ivana Mraka. Etike pri est ne moremo spoznati. Est nima etike. Vse skupaj pa ne estetike. Estetika kot nezmožnost est etike pa kaže tudi na hudo dvomljivo relevantnost in legalnost estetike same. Kaj dvomljivo! Bodimo realni, zahtevajmo nemogoče; jasno povejmo, da nima estetika v aequatio bonorum prav nobenega opravlja!

Ko sem se zbudil, me je pojedel ali pa pohodil majhen električni sesalec. Ne, štedilnik. Mislim, da sem to celo enkrat sanjal. In prav v teh sanjah sem videl spiritualistično estetiko, kako jaha na posodi za pečenje palačink. Videl sem tudi naturalistično estetiko s traktorjem, kako plava pod posodo za palačinke in bljuva kaliber 7,62 mm. In naj me povozi lokomotiva, če nisem videl tudi fenomenološke estetike s črnimi nogavicami in podvezicami okrog vratu. Vse tri so se pripravljale na strašen boj. Spominjam pa se, da je spor rešila ontološka hermenevtika s švedsko-angleškim slovarjem gledaliških izrazov. In to kako preprosto! Odprla je slovar na strani 48 in prebrala: Sliding stage – Scenvagn. Vse estetike so šle lepo nazaj v svoje brloge in zaspale. Takrat sem rodil spet enega izmed svojih otrok, gledališko predstavo o rudarjih iz Trbovelj. Sedaj, na koncu svoje ustvarjalne poti, lahko rečem, da je bila to ena od mojih estetsko najbolj dodelanih predstav. Spominjam se, da je v petem dejanju prišel na

oder umazan rudar in vzkliknil: Estetika nima danes nobene moči nad tem, ali bo postala nekrolog za umetnost; ne sme pa igrati pogrebnega govornika: na splošno ugotavljati konec, se naslajati ob preteklem in, pod kakršno koli pretvezo že, prebežati k barbarstvu, ki ni boljše od kulture, ki si je zaslužila barbarstvo kot povračilo za svoje barbarsko početje. Da, prav to je vzkliknil! In potem ga je spet povozil majhen električni pralni stroj. Vendar takrat še nismo vedeli, da so umetnine za psihoanalizo samo dnevne sanje, nismo poznali ameriške šale o čelistu Toscaniniju, ki se je nakremžil in odgovoril: I just hate music. Ničesar, prav ničesar nismo vedeli, pa vendar je bila za nas estetika metodološki problem filozofije umetnosti.

Ko sem že desetič sanjal, da me je posrkal majhen električni ventilator, me je iz prijetnega sna zbudil (kot že tolikokrat) moj stari znanec iz krimske vojne Robert Schultz. Na ves glas se je zasmel in robato vprašal: Does Aesthetics have anything to do with Art? Ja, sem rekel, treba bo povprašati Baumgartna. Ampak sedaj ni česa za poezijo, kajti rudarji nimajo več pojma o estetiki. In to je dobro. Vsaj za silo. Ampak tisti moj rudar! Bil je kot kovač Kalander, kot Witkacy, kot portret Nene Stachurske iz leta 1929. *Sicer nisem estetik, sem pa estēt prijatelja Józefa Głogowskega. Prekledo dobro pa vem, kaj je to marksistična estetika. In to mislim strogo zares!* Toliko bolj, kolikor več je rudarjev na svetu. Rudarjev v nebu. In ko sem se še enkrat zbudil, je visela nad menoj rezbarija Čiste Umetnosti in me rezonirala: Sometimes I feel like K. M. . . . Potem sem vstal in narisal skico estetike v gledališču. Pod njo sem napisal: Samo umetnine, ki jih je mogoče občutiti kot način obnašanja, imajo svoj raison d'être. Estetike pa ni in ni. Pa če smo še tako razdvojeni med hermenevtiko in erotiko umetnosti. Na koncu vseh poti nam ostane le električni štedilnik, simbol kraljeviča Hamleta, prvega rudarja med rudarji.

O čem govorimo? O renesansi, jasno.

Teatr

Ker sovražim sodobno gledališče v vseh njegovih oblikah, ker obožujem sodobno gledališče v vseh njegovih oblikah, ker sovražim teatrološko – estetski diskurz o teoriji Čiste Oblike, ker obožujem teatrološko – estetski diskurz o teoriji Čiste Oblike, skratka, ker ljubim in sovražim, na trenutke pa tudi sovražim in ljubim, se ne bom spuščal v tvoje mitološke mednožne sfere, Umbello. Ne; postavil te bom golo in krvavo na še nedokončano turbino v Litostroju. In ne bom te zavrtel. Ne boš me prepričala! Na glavo ti bom nataknil ribjo masko in na masko ti bom napisal neke številke. Ko te bom žrtvoval boginji Artemidi, boš nekje v daljavi zaslišala otroški pevski zbor Osnovne šole Ledina iz Ljubljane. Gledalci, ki bodo gledali ta kruti spektakel, bodo nosili bele plastične čelade, da jih ne boš okužila. In štirje igralci bodo ob tebi. Ne boš se počutila osamljeno. Igrali bodo Ajshilovo Orestejo v moji režiji. Vse sem premislil, Umbello, vse. Ko boš blizu dramaturškega vrha, katarze, se bom priplazil k tebi. Tvoja črna hotnica bo vzplamtela, zagorela. Ne bom ti pridal nikakršnega realizma. Že slutiš? Vohaš, kaj nameravam? Čisto preprosto. Z rudarsko svetilko te bom udaril po glavi. Ne bom te ubil, ne. A tvoja kri bo kljub temu tekla ko Kristusova v železni graal turbine. Vendar to še ni vse! Dva žareča železna obroča ti bom pritisnil na gole prsi in ti jih izžgal. Otroški pevski zbor Osnovne šole Ledina pa bo kar pel in pel, pel. . . . Plakati za ta spektakel bodo razobešeni

po vsej Ljubljani, prav vsi bodo vedeli, da nocoj ti umiraš. Umiraš? Ne, hehehe, briljiraš! Kar brez diskurza, brez vaj, brez dela za vlogo. Edino, kar ti preostane, je delo na sebi. Tebi. Na svojem telesu, kajti tvoja duša je že stoletja moja in čaka na ta Dogodek. Mogoče je, seveda, da se vsa stvar obrne zelo veselo. Artemida je lezbijka. In če se vsaj malo potruдиš, Umbello, če malo določneje pokažeš svoje homoseksualne potenciale, boš rešena. Razumeš? Razumeš??? Ah, kako si naivna! Če je lezbijka, te bo hotela imeti čisto zase, trapa! A zakaj ti vendar vse to pripovedujem? Komu pripovedujem? Umbelli? Witkacyu? Čisti Obliki, ki meri zmeraj ven iz portala, če sploh še kje na Zemlji uporabljajo vedra za pranje solate. Solata pa je ugotovila. Pomemben je trenutek. Trenutek, ne pa ideologija. Trenutek kot fragment trivialnosti, trenutek umestitve. Kajti gledalec dvajsetega stoletja se lahko umesti samo v trenutek, nikakor pa ne v zgodbo. Čista Oblika pa je neobstoj zgodbe in obstoj trenutka kot fragmenta hkrati. Ideologija pa ne osmišlja trenutka, osmišlja ga ontologija. Ontologija pa seveda nima prav nič skupnega z Umbello. Vendar pa Umbello obožuje solato. In tako se kar naprej vrtimo v začaranem krogu liste Solate in UNESCO, ki je leta 1985 organiziral proslavo ob stoti obletnici rojstva Stanisława Ignacya Witkiewicza, prvorojenega sina univerzalnega očeta Leonarda da Vincija. Nič umreti, nič spati! Preprosto biti, esse, être, essere, ser, sein, zijn, vara! Biti Čista Oblika. Biti Solata. Biti rudar s svetilko v gledališču. Biti Čisti Fragment brez zgodbe. To pa ne pomeni izmikati se zgodbi, niti priznavati jo per negationem. Pomeni samo ontologizirati odsotnost eksistence v relaciji do zgodbe. Nikdar dokaz ni mogoč, da ne-bivajoče res biva, torej odvrni mi duha od te poti iskanja. Ah, blodni tujec, si mar Ivan? Ivan Cankar? Si vsaj dramatik? Ali se ti kaj sanja o Čisti Obliki? Veš morda kaj drugega? Povej mi, tujec, kako ti čutiš problem odnosa med režiserjem in piscem dramskega teksta. Izdaj, kakšne precizne nitke se pletejo med igralcem in režiserjem. Kaj hoče eden, kaj drugi, kdaj se ujameta, kaj je to produktivna opomba. Vse to mi povej! Me sploh slišiš? Postoj! Ne odhajaj, blodni tujec, preden si prišel! Madona, si egoist!!! Pezde izobraženo... Mi tukaj o teoriji Čiste Oblike, ti pa nam kamen v hrbet. Če bi te videli rudarji, bi ne bili več samo stali tam in bolščali. In če bi te videla Umbello! Vso zimo bi lahko hodil k Freudu in še bi se ti poznalo. Poznam jaz take teoretike v teatru! Teater je solata, ne pa teorija, pa četudi Čista Solata. Vse, kar se da povedati o teatru, je poetska sintagma in ne teoretska definicija, četudi gre za konkluzivno ali celo dubitativno definicijo. Pa si me! Bolj ko agitiram proti definiciji, bolj se izražam per definitionem. To je hudič, veš, za takega, kakor sem jaz... Potrebno je permanentno izobraževanje, nenehno delovanje, treba je biti prisoten. To ni hec, to so prekleto pomembne in zahtevne stvari. Še posebno, če vzameš zadevo strogo zares. Najprej kulminacija, potem artikulacija, pa eksplikacija... Pestro. Lahko seveda tudi kar butneš. In je, kar je. Včasih je to še najbolje. Včasih pa spet ne, kakor kdaj. Največkrat je. Tudi kadar ni. Možnost vsekakor je. Za oboje. Zmeraj. Vsaj minimalna. Imeti pa moraš tudi nekaj sreče.

Nad vhodom v rudarsko jamo visi povsod tabla z napisom SREČNO! Tudi kadar ni prednovoletni čas. Ta tabla simbolizira možnost rudarjevega prihoda iz jame. Možnost, seveda, in nič več. To je točka, ki relativizira obstoj nesmisla. Točka, ki jasno opredeljuje človekov smisel: tveganje. Umbello bo tvegala turbino v Litostroju, Vinogradov bo tvegala deske na

tovornjaku s francosko registracijo, rudar bo tvegati gledališče in Marija bo tvegala nedolžnost. »Srečno« torej ne pomeni »srečno«, pomeni »tvegati srečno«. Seveda ne »srečno« kot izid, temveč kot osnovni namen odločitve, da tvegamo, da postavimo »srečno« pod vprašaj in ga s tem osmislimo. To be is to do. To risk is to do! *To risk is to be!* Samo jesti Čisto Solato še ni nič. Potrebno jo je prej očistiti s cianidom. Sedaj pa jej tako solato, če si mož. Če si žena. To je tveganje! Turbina! Solata! Cianid! Jama! Oder!!! Dihanje, ne pozabiti na pravilno dihanje, na osnovno idejo, na dikcijo, name! Na konfrontacijo. Na prepotenco. Gledališče je življenje? Da, na kvadrat. Na kubik. Na deset. Sentimentalnost ima za seboj zmeraj kakšno ideologijo. Umbello pa prebavlja samo solato, ideologije ne, ker je ta preveč erotična. Kot dolgi črni avtomobili, ki me že od nekdaj spolno vznburjajo. Kot teater, ki nima smisla, ker vsi samo pljuvajo pred začetkom predstave, jaz pa imam fiksno idejo, da čiste Oblike ni v zgodbi, temveč da je v fragmentu. Pride neki estetik in reče, da je zgodba zmeraj fragment in obratno, da je fragment zmeraj zgodba. Kaj pa če je čisto majhen fragment? Ne? Majčken. Majčkenast? Treba je tvegati, pa bomo videli. Tvegati in povprašati rudarje. In Umbello. Nekdo bo že moral biti tak pozitivist, da bo nekaj vedel o tem. Utopija! Vprašajte Lenina! Lenin je literatura. Pa ne zaradi ideologije, ampak zaradi same strukture ukvarjanja s problemom. Sicer so pa Rusi tako odlični. Poglejte samo Ljubimova! Poglejte Lunčarskega! Poglejte Mardžanovo, Pustinina, Matjušina, Tretjakova! Jevrejina! Poglejte! Ne zapirajte oči! Razklenite železne verige! Spustite spečo Žival! Nase jo spustite! Poglejte Tairova! Pobesnite; še zmeraj bo ostalo dovolj časa, da pogledate Witkacya! *To be is to risk!*

Zahvaljujem se vsem osebam, krajem in dogodkom, ki so mi pomagali pri pisanju, posebej pa bi rad negiral najprizadevnejše: Mile Korun, Kristijan Muck, Matjaž N. Berger, Drago Jančar, Erika Vovk, Dalibor Blažina, Milan Damjanović, Susan Sontag, Theodor W. Adorno, Parmenid
in
Stanisław Ignacy Witkiewicz.